

SISÄLLYS

LUKIJALLE	6
UNOHDUKSESTA JA MUISTAMISESTA <i>HK & JP</i>	9
NÄLKÄÄ PAKOON JA ELÄMÄÄ ETSIMÄÄN PIETARIIN <i>HK</i>	17
Suku Lintilän talosta Lammilta	17
Suomalaisten muuttoliike Pietariin vilkasta	21
Askel kohti tuntematonta	24
Scholasta Norskan sahalle Kotkaan	27
Kerran vielä Pietariin ja paluu Suomeen	29
ELÄMÄ HELSINGISSÄ ASETTUU UOMIINSA <i>HK</i>	33
Takapihojen tappelupukarit.	33
Ressun ensimmäinen priimusoppilas	37
Ylioppilaaksi korkein arvosanoin.	42
Äidin kuolema muutti arkielämän	44
Perhe oli syvästi uskonnollinen	46
INSINÖÖRIOPINNOT ANTOIVAT EVÄÄT TEOLLISELLE URALLE <i>HK & JP</i>	51
Koneenrakennuksen kautta kemian tekniikan pariin	51
Työharjoitteluun syntymäseudulle Venäjän Belozerskiin.	57
Isän kuolinviesti saapui Kainuun korpisoille	59
"Uudeksi vuodeksi joudun ehkä Amerikkaan".	63
Schieffelin & Co:n kautta Columbian yliopistoon	65
Metropolin valoja ja varjoja	67
"Allekirjoittanut sylki pitkät ajat verta ja rikkihappoja".	69
Pettymys Berliinissä	71
Tuleva puoliso jäi odottamaan Berliiniin	73
Kemiallisen teknologian opettajanviran täyttö	76
ENSIMMÄISET VUODET TAINIONKOSKELLA <i>HK & JP</i>	81
Kamferin täyssynteesi	81
Suomalainen Kemiallinen Osakeyhtiö.	83
Ab Tornatorin teknillinen johtaja	87
"Bra gjort ingenjören!".	89
Sulfiittiselluloosatehtaan laajennus	92
Ensimmäisen maailmansodan noususuhdanne	95
"Siihen on velvollisuutemme isänmaata ja jälkeen tulevaisia kohtaan"	101
Teknologian kehitys vauhditti yhdistyksen perustamista	104
Oma kattopäretehdas Punkaharjulle	109

VALLANKUMOUS JA SISÄLLISSOTA HK & JP

115

Elintarvikkepuola ja lakot kiristivät yleistä ilmapiiriä	115
Suojelusryhmien ja punakaartien perustaminen	118
Punaiset pidättivät Lampénin ja Wolffin.	123
Insinööriesikunnan erikoistehtäviin ja haavoittuminen Ahvolassa	128
Työmiehet piti saada vankileiriltä tehtaalle töihin	131
”Heidän sormensa syyhysivät meidän rautateihimme, metsiimme ja koskiimme” . . .	133
Kauppa- ja teollisuuskomissio	136
Säännöstelyviraston ylijohtaja	139
”Toivon pääseväni tästä irti tämän kuukauden aikana”.	140
Puunjalostusteollisuuden yhteistyö	143
Määräävät myyntikartellit	146
Suomen valtio Ab Tornatorin suurimmaksi omistajaksi	147
Lastuvillaa ja palamattomia kattopäreitä Punkasalmen tehtaalta	151

TORNATORIN TOIMITUSJOHTAJA JP

157

Ensimmäiset investoinnit	157
Harakan saha	161
Ongelmallinen lankarullateollisuus	165
Sulfittiselluloosa kärkituotteeksi	167
Tuotantomäärät ja yhtiön kannattavuus.	171
Edunvalvontaa ja verkostoja	176
Työehtosopimuksille jyrkkä eil	179
Vientirauha ja Teknisen Työn Turva	181
Ystävät ja myötäkulkijat	183
Tainionkosken yhteisö.	186
Neitsytniemen herra	190
Omassa laboratoriossa	199
Lampensaattori ja muita patentteja	204
Punkasalmen päretehtaan tulipalon seuraukset.	207

HENKEEN JA VEREEN SUOJELUSKUNTALAINEN HK

211

Tornatorin tehtaiden suojeluskunta	211
Sotilasurheilulla keskeinen tehtävä koulutuksessa	214
Punkaharjun suojeluskunnan taustatukena	217

POLIITTINEN URA *JP*

221

Kansallisen Kokoomuspuolueen paikallispoliitikko	221
Puolustusministeriksi ”tarmokas ja järjestelykykyinen mies!”	225
Sotaväen puhdistus	230
Tapaus Wilkama	234

Hallitus kaatuu laivastolakiin	237
Työmaaterroria ja mustia listoja	240
Lapuanliike ja teollisuusjohtajat	243
Marssi Helsinkiin	247
Tasavallan presidentin valitsijamiehen poliittinen noste katkeaa	250

AB TORNATOR ENSO-GUTZEIT OSAKEYHTIÖLLE JP 257

Donnerit ja Wallenbergit löytävät toisensa	257
"Afääri on siis selvä"	260
Kaksi suljettua osakeantia	262
"Meidät on myyty!"	264
Toimitusjohtajan horjuva asema	268
Kansallis-Osake-Pankin neuvonantaja	271

HALLITUSAMMATTILAINEN JP 277

Saneeraaja	277
Rauma Woodin syösykierteen oikaisu	278
Diesen Wood – Kansallis-Osake-Pankin suurin ongelma-asiakas.	283
Diesen Woodin kurssi kääntyy	286
Alaskirjaus Saastamoisen perheyrytyksessä	290
"KOP on sahapankki"	293

KOIVIKON ISÄNTÄ HK 299

Huvila järven rannalla	299
"Pidäthän huolta Lutsista".	305

MUISTO JA PERINTÖ HK 311

Satojen hehtaarien maaomaisuus	311
Omaisuus testamenttilahjoituksena Teknilliselle korkeakoululle	314

MONIPUOLINEN LAHJAKKUUS HK & JP 319

VIITTEET 329

LÄHTEET JA TUTKIMUSKIRJALLISUUS 343

HENKILÖHAKEMISTO 348

LUKIJALLE

Suomessa elettiin 1900-luvun ensimmäisinä vuosikymmeninä vahvaa insinööriuskon aikaa. Metsäteollisuus oli maamme nopeimmin kasvava teollisuudenala, ja niin paperin, pahvin kuin sellun tuotanto- ja vientimäärät moninkertaistuivat. Teollistuminen oli edennyt 1800-luvun jälkipuoliskon perustamisvaiheesta kasvun ja innovaatioiden aikaan, paperi-insinöörit kävivät ulkomailla ahkerasti opiskelemassa ja niin uutta osaamista kuin rautaa tuotiin roppakaupalla kotimaahan.

Huolimatta maailmanpolitiikan epävakaudesta ja Venäjän sortotoimista ajan paperi-insinöörit olivat täynnä teknologiamyönteistä optimismia. Tämän innostuksen keskellä, pääsiäispäivänä 12.4.1914, joukko Polyteknillisessä opistossa opiskelleita insinöörejä kokoontui perustamaan Suomen Paperi-insinöörien Yhdistyksen (nyk. Puunjalostusinsinöörit ry, PI).

Nuoren koneinsinöörin Ilmari Stenbäckin ohella toinen vahvassa insinööriuskossa ollut yhdistyksen koollekutsuja oli kemisti-koneinsinööri Aleksander Lampén, josta tuli myös yhdistyksen ensimmäinen puheenjohtaja. Kaksikko suunnitteli ja organisoi yhdistyksen perustamisen askelmerkit, minkä johdosta PI:n piirissä heidän nimiään on vaalittu muun muassa ansio-merkkien muodossa. Henkilöinä kumpikin on kuitenkin jäänyt etäiseksi.

Stenbäckin elämä päättyi traagisesti sisällissodan keskellä jo vuonna 1918, mutta Lampén ehti tehdä monipuolisen uran. Hän nousi valtakunnallisesti merkittäväksi ammattijohtajaksi, vuorineuvokseksi, ministeriksi ja keksijäksi, vaikka hänkin koki varhaisen kuoleman jo 56-vuotiaana vuonna 1935.

Stenbäckin ja Lampénin koolle kutsuma parinkymmenen hengen yhdistys on tänä päivänä moderni ja hyvinvoiva yli 2 600 henkilöjäsenen ja 50 yritysjäsenen verkosto. Kun PI täytti 110 vuotta vuonna 2024, yhdistys käynnisti hankkeen Aleks. Lampénin ensimmäisen elämäkerran kirjoittamiseksi. Kirjoittajiksi valittiin toimittaja Heikki Kähkönen ja dosentti, FT Jyrki Paaskoski. Heidän työtään tukemaan ja ohjaamaan nimitettiin ohjausryhmä, johon ovat kuuluneet allekirjoittaneen lisäksi puheenjohtaja

Yrjö-Pekka Rautalahden johdolla Ilari Eskelinen, Jukka Kilpeläinen, Kristiina Kruus ja Natalia Musina.

Kiitän lämpimästi kirjoittajia ja ohjausryhmää hienosta työstä. Kiitoksen ansaitsevat myös Pekka Lehonkoski käsikirjoituksen kommentoimisesta, Aino Laakkonen valokuva-arkistonsa jakamisesta, Arto Tella, Kaisu Koskue sekä monet muut kirjastojen, museoiden ja arkistojen asiantuntijat.

Lukijan käsissä on nyt yli 300-sivuinen teos, joka valottaa ansiokkaasti lahjakkaan Aleks. Lampénin mielenkiintoista elämäнкаarta teknisten problemien parista valtakunnan tason ammattijohtajaksi ja hallitusammattilaisuuden pioneeriksi. Haasteineenkin Lampénin uratarina ja positiivinen insinööri-usko kelpaavat edelleen monen nuoren puunjalostusinsinöörin esikuvaksi.

Antti Lindqvist
toimitusjohtaja
Puunjalostusinsinöörit ry

Vuorineuvos Aleks.
Lampén oli 1920- ja
1930-lukujen merkittävä
puunjalostusteollisuuden
johtaja. Aalto-yliopiston
arkisto.

UNOHDUKSESTA JA MUISTAMISESTA

*”Hän oli lahjakas oppilas. Hän oli primus
matematiikassa, kielissä ja historiassa – sekä suoritti
kaksi insinöörin tutkintoa ennätysajassa.”*

ERNST LAMPÉN, 1916

Helsingin Suomalaisen Reälilyseon primusoppilaasta Aleks. Lampénista (1879–1935) kasvoi 1900-luvun ensimmäisten vuosikymmenten Suomen keskeinen puunjalostusalan vaikuttaja, puolustusministeri ja yritysjohtaja. Vaikka nykypolvet eivät ole kuulleetkaan Lampénista, aikalaiset kyllä tiesivät, kuka hän oli.

Aleks. Lampén oli suuren metsäteollisuusyhtiön toimitusjohtaja, vuorineuvos, poliitikko, insinööri ja keksijä. Hän oli synnynnäinen monilahjakkuus, jossa yhdistyivät tekninen osaaminen, kansainvälisyys sekä rohkeus ja kyky ottaa riskejä. Lampén oli myös ensimmäisiä uuden polven ammattijohtajia, joilla ei ollut perittyä omaisuutta.

Kaikesta edellä mainitusta huolimatta Aleks. Lampén on lähes unohdettu hahmo, jonka elämänuran aktiivisin vaihe osui Suomen historian 1910–1930-luvun kuohuviin vuosikymmeneihin. Kahden diplomin insinöörinä ja keskiportaan teknillisenä johtajana aloittanut ja lopulta vuorineuvostason yritysjohtajaksi kohonnut Lampén näki ja koki sortovuosien Venäjän poliittisen painostuksen, selluloosa- ja paperiteollisuuden nousun, Venäjän vallankumoukset, Suomen itsenäistymisen ja sisällissodan sekä itsenäisyyden ajan ensi vuosien taloudellisen turbulenssin, oikeistoradikalismin ja pulavuosien vaikeudet.

Aleks. Lampénin jääminen historian sivuraiteelle on mieltä askarruttava arvoitus. Syy unohduksiin jäämiselle saattaa löytyä hänen asemastaan puunjalostusteollisuuden ammattijohtajana. Lampén ei ollut Ahlströmien, Julinien, Paloheimojen, Schaumanien, Serlachiusten tai Waldenien kaltainen omistajajohtaja, joka olisi luonut teollisen imperiumin, ratkaissut taloudellisia ja muita kiperiä ongelmia ja siirtänyt suuryhtiönsä seuraavalle sukupolvelle. Lampénin kaltaisen toimitusjohtajan elämä ei tutkimuksellisesti ole ollut tarpeeksi kiinnostava, vaikka nimenomaan hänen elämänsä oli kaikkea muuta kuin arkinen, väritön tai merkityksetön.

Unohduksen taustalla on ollut myös Lampénin ennen aikainen kuolema vain 56-vuotiaana heinäkuussa 1935. Kuolema katkaisi aikakaudelle ainutlaatuisen – ja mahdollisesti jopa ensimmäisen – uran puunjalostusteollisuus-firmoja konkurssien partaalta pelastaneena määrätietoisena saneeraajana ja hallitusammattilaisena. Näiden muutamien vuosien aikana hän hankki konkurssikypsille yhtiöille pätevän johdon, kehitti niiden teollisia prosesseja ja nosti ne voittoa tuottaviksi.

Varhainen kuolema vaikutti luonnollisesti myös siihen, ettei hän voinut monien teollisuusjohtajien tapaan näyttää taitojaan talvi- ja jatkosodissa. Monet hänen ikätoverinsa ja aikalaisensa, kuten vaikka Yhtyneiden Paperitehtaiden omistajajohtaja Rudolf Walden, Enso-Gutzeit Osakeyhtiön toimitusjohtaja V. A. Kotilainen tai Paloheimojen perheyriityksen omistaja ja Kajaani Oy:n johtaja Olli Paloheimo, olivat sotilashallinnon johtotehtävissä. Monet muut hänen ikätoverinsa olivat mukana organisoimassa ja johtamassa sotatarviketuotantoa, kuljetuksia ja huoltoa. Sodan glooria ei enää tavoittanut Aleks. Lampénia, mikä osaltaan työnsi häntä syrjään tutkimuksen keskiöstä.

Tutkimuskirjallisuudessa Aleks. Lampénin työtä teollisuusjohtajana on vähätelty eikä sitä ole pidetty erityisen merkittävänä. Victor Hovingin Enso-Gutzeit Osakeyhtiön historiassa vuodelta 1961 Lampénista piirtyy kuva näpertelevänä Ab Tornatorin toimitusjohtajana, jonka investoinnit ja uudistukset eivät skaalautuneet samaan tapaan kuin V. A. Kotilaisen johtamassa Enso-Gutzeit Osakeyhtiössä. Tätä tulkintaa vahvisti myös se, että pienten ympyröiden mieheksi tulkittu Lampén joutui luopumaan Ab Tornatorin toimitusjohtajan tehtävästä Kotilaisen hyväksi. Kysymys on kuitenkin huomattavasti monimutkaisempi, sillä Hovingin anakronistista

tulkintaa leimaa 1930-luvun alkuvuosina Kotilaisen vetämän Kaukopään suuren selluloosatehtaan menestys ja jälkimaine.

Aleks. Lampénilla ei ollut perillistä, mikä sekin on heijastunut hänen jälki-vaikutukseensa. Vuonna 1909 solmittu avioliitto saksalaisen Lucie Kottken kanssa jäi lapsettomaksi, ja testamentissaan Lampén määräsi omaisuutensa lahjoittamisesta Teknilliselle korkeakoululle. Korkeakoulu perusti varoilla Aleksander ja Lucie Lampénin muistorahaston, josta on jaettu stipendejä vähävaraisille insinööriopiskelijoille. Puunjalostusinsinöörit ry on jakanut hänen nimeään kantavan Lampén-mitalin toimialalla suoritetusta ansiokkaasta, laaja-alaisesta, teknisestä ja tieteellisestä työstä 1960-luvun puolivälistä lähtien. Tästä huolimatta tietoisuus monilahjakkaan Lampénin elämästä ja merkityksestä on jäänyt vähäiseksi.

Unohduksen verho on laskeutunut Aleks. Lampénin ylle varmasti myös siksi, ettei hän jättänyt jälkeensä minkäänlaista henkilöarkistoa, johon tutkimus olisi voinut nojautua. Haasteellinen lähdetilanne on vaikuttanut siihen, että monipuolisen yritysjohtajan kokovartalokuvan laatiminen on jäänyt tekemättä. Lampénien suvun vaiheista Suomessa ja Venäjällä trilogian kirjoittanut Aleks. Lampénin sisarentytär teologi ja kirjailija Irja Kilpeläinen jättää kirjoissaan *Tuuli käy hänen ylitseen* (1981), *Täällä oli kotini* (1983) ja *Äidiltä tuli kirje* (1985) enostaan hieman valjun ja tylynkin kuvan. Siihen oli syynsä.

Jo edellä kerrottu osoittaa sen, että on montakin syytä kirjoittaa elämäkerta Aleks. Lampénista. Tavoitteena on asettaa Lampénin persoona ja ura hänen oman aikakautensa kehyksiin ja pohtia muun muassa hänen teollisuusmiehen ja poliitikon rooliaan suhteessa niihin edellytyksiin ja mahdollisuuksiin, joita hänellä oli. Millainen oli hänen sukutaustansa ja miten opiskelu ja työelämän ensivuodet muokkasivat hänen persoonaansa? Entä miten vuoden 1918 sisällissodan tapahtumat, kokemukset ja perintö vaikuttivat hänen toimintaansa teollisuusjohtajana? Millaisen jäljen 1920-luvun jälkipuoliskon nousukausi, alkavat pulavuodet ja Ab Tornatorin yrityskaupat jättivät hänen luonteeseensa?

Aleks. Lampénin elämäkerta alkaa kuvauksella hänen sukutaustastaan, vanhemmistaan ja sisaruksistaan sekä heidän elinympäristöistään. Vanhempien työskentely Pietarissa ja kauempana Sisä-Venäjällä oli nuorelle Lampénille tärkeä vaihe maailmankuvan laajentumisen ja kielitaidon

karttumisen kannalta. Muutto Helsinkiin, koulunkäynti Suomalaisessa Realilyseossa sekä opiskelu Polyteknillisessä opistossa vaikuttivat hänen persoonallisuutensa kehittymiseen. Jatko-opinnot Yhdysvalloissa ja Saksassa avarsivat edelleen hänen maailmankuvaansa. 1900-luvun alussa tällainen maailmankansalaisuus ei ollut mitenkään tavallista varsinkaan, kun otetaan huomioon Lampénin sosiaalinen tausta ja sen asettamat rajalliset mahdollisuudet.

Lampén oli kahden diplomin insinööri. Vuonna 1903 valmistunut Lampén oli omalle ajalleen tyypillinen ”insinööriuskovainen”, jolle minkään luonnon-tieteellisen tai teknisen ongelman ratkaiseminen ei ollut mahdotonta. Hän rakasti matemaattisten, fysikaalisten ja kemiallisten ongelmien ratkaisua, mikä johti selluloosakemian alan keksintöihin ja patentteihin. Insinööriys jäsensi hänen koko elämänsä; tästä kertoo myös hänen aloitteellisuutensa Paperi-insinöörit ry:n perustamiseksi vuonna 1914.

Polyteknillisen opiston tappioon päättynyt opettajan viran haku oli Lampénin uran kannalta ratkaiseva käännekohta. Tulevan Teknillisen korkeakoulun kateederien sijaan nuoren insinöörin katse kohdistui huippuvauhdilla kasvavaan ja teknisesti kehittyvään puunjalostusteollisuuteen ja erityisesti sen selluloosa- ja paperiteollisuuden haaraan. Vuonna 1907 Lampén saapui Tainionkoskelle rakentamaan ensin professori Kompan kamferitehdasta, joka ei kuitenkaan menestynyt. Vuonna 1909 hänet kutsuttiin Ab Tornatorin Tainionkosken tehtaiden tekniseksi johtajaksi, ja hän pääsi heti näyttämään osaamistaan ja luovuuttaan suunnitellessaan ja rakentaessaan uutta selluloosatehdasta. Tämän jälkeen ura Ab Tornatorin palveluksessa aukeni toden teolla ja lahjakkaaksi havaittu Lampén palkattiin yhtiön toimitusjohtajaksi vuonna 1919.

Venäjän vallankumoukset, Suomen itsenäistyminen ja sisällissota olivat merkittäviä historiallisia tapahtumasarjoja, jotka muokkasivat Lampénin persoonallisuutta ja luonnetta. Rintaman valkoisella puolella taistellut Lampén haavoittui punaisten luodeista, mikä varmasti vaikutti hänen käsityksiinsä ja mielipiteisiinsä yhteiskuntajärjestyksestä, kommunismista ja Neuvosto-Venäjästä. Aversio näkyi yhtäältä kiihkeänä suojeluskuntalaisuutena ja kommunismin vastustamisena sekä toisaalta aktiivisena haluna vahvistaa maanpuolustusta. Jälkimmäinen johti hänet mukaan kotimaan

politiikkaan ja puolustusministeriksi Antti Tulenheimon hallitukseen vuonna 1925. Tässä elämäkerrassa seurataan Lampénin poliittisen ambition muotoutumista ja pohditaan hänen tasapainoilevaa rooliaan suomalaisessa oikeistoradikalismissa.

Kysymys Lampénin johtajaominaisuuksien muotoutumisesta on tämän elämäkerran keskiössä. Miten nämä ominaisuudet muotoutuivat? Millainen johtaja hän oikeastaan oli? Oliko hän omassa ajassaan tyypillinen vai epätyypillinen johtaja? Millaisiin testeihin hänen johtajaominaisuutensa joutuivat ja muuttivatko nämä tapahtumat häntä jollain tavalla?

Suuren metsäteollisuusintegraatin toimitusjohtajana Lampén vastasi omistajille yhtiön liikevaihdosta ja tuloksesta. Koneet oli pidettävä käynnissä kaikissa tilanteissa eikä yhtiön työntekijöitä saanut päästää vaikuttamaan palkkaukseen tai sosiaalisiin oloihin. Tämä kaikki kuului Lampénin patriarkaaliseen valtapiiriin, mikä oli tyypillistä tuon ajan teollisuustajamien johtajille. Taustalla heijastuivat myös vuoden 1918 tapahtumat, joissa käskijöiden ja käskettävien roolit olivat kääntyneet dramaattisella tavalla päällelleen. Tällaista Lampén eivätkä muutkaan teollisuuden johtotehtävissä toimineet hyväksyneet tai halunneet kokea uudelleen.

Ab Tornatorin omistajaohjaus suhteessa Lampénin toimitusjohtajuuteen on kiintoisa tutkimusongelma. Valtioenemmistöisen Ab Tornatorin omistajaohjaus näyttäytyy tässä elämäkerrassa varsin lievänä, ja Lampénille jäi vapaat kädet toimia parhaaksi katsomallaan tavalla Tainionkosken yhteisössä. Omistajaohjaus pysyi samanlaisena halki 1920-luvun ja 1930-luvun alun pulavuosina. Muutoksiin ei ollut tarvetta, koska yhtiö teki hyvää tulosta puunjalostusteollisuuden tuotteiden taloudellisesta turbulenssista huolimatta. Miten tällainen tilanne vaikutti Lampénin asemaan Ab Tornatorin toimitusjohtajana?

Lampén ei tietenkään toiminut yksin. Hänellä oli erilaisia ja eri aikoina syntyneitä verkostoja, joista hän etsi ja sai tukea. Helsingin Realilyseon, Polyteknillisen opiston, Teknillisen korkeakoulun ja puunjalostusteollisuuden monihaaraiset verkostot tarjosivat Lampénille erilaisia kontaktipintoja, joiden avulla hän edisti tärkeinä pitimiään asioita omalla ammattialallaan, politiikassa, suojeluskunnissa ja pankkimaailmassa. Lampén oli ristiriitainen

henkilö, jonka suorasukaisuus ei sopinut kaikille. Tässä elämäkerrassa pohditaan, ketkä olivat hänen ystäviään, ketkä kilpailijoitaan ja jopa vihamiehiään.

Jokaisessa hyvässä elämäkertateoksessa kirjoittajat pyrkivät analysoimaan tutkimuskohteensa luonnetta ja persoonallisuutta. Näin on tehty tässäkin teoksessa. Kirjan nimi *Lahjakas Aleks. Lampén – monipuolisen insinöörin elämä* vastaa jo osaltaan tähän haasteeseen. Lukijoiden eteen tuodaan etevä, älyllinen, ahkera, kielitaitoinen ja omassa ajassaan poikkeuksellisen laaja-alainen insinööri. Jämäkän ulkokuoren takaa esille nousevat hyvästä ruoasta ja juomasta nauttiva seuramies, humoristi sekä kuvataiteen ja arkkitehtuurin tuntija. Vaikka Lampénin Ressun-aikainen opettaja, tunnettu savolainen humoristi ja matkakirjailija Ernst ”Iso-Lampus” Lampén, kehui vuolaasti hänen kykyjään, he eivät olleet sukua keskenään.

Siitäkin huolimatta, että Lampénilla oli usein töitä enemmän kuin hän jaksoi tehdä, hän perusti Punkaharjun kirkonkylään Punkasalmelle katto-päre- ja lastuvillatehtaan sekä kauppapuutarhan. Hän hankki omistukseensa satoja hehtaareja metsä- ja maatiloja sekä toimi maanviljelijänä. Hän myös rakennutti eläkepäiviensä varalle Punkaharjun kansallismaiseman kupeeseen yli 700 neliön Koivikon arvohuvilan, johon hän asettui asumaan yhdessä vaimonsa Lucien kanssa. Unelma seesteisistä eläkevuosista tyrehtyi vuorineuvos Lampénin sairastumiseen ja nopeaan kuolemaan. Hänen aloittamansa teollinen perinne elää vahvana Punkaharjulla. Tehdasalueella toimii nykyisin Metsä Woodin kertopuu- ja koivuvaneritehdas.

Pragmaattisista luonteenpiirteistään huolimatta Lampénilla oli unelmia sekä välttämätön tarve jättää kättensä jälki Suomen puunjalostuksen historiaan. Hän teki muistiinpanoja kalentereihinsa, jotka ovat kadonneet. Vain muutamia kuukausia ennen Lampénin kuolemaa tehdyt haastattelut osoittavat, että hänellä eli kipinä kertoa elämänvaiheistaan jälkipolville. Sitä hän ei kuitenkaan ehtinyt tehdä, kun nopeasti edennyt sairaus vei hänet mukanaan.

Lahjakkaan Aleks. Lampénin elämäntarinan aika on nyt – 90 vuotta hänen kuolemansa jälkeen.

Aleks. Lampén teki pääosan työurastaan Ab Tornatorin toimitusjohtajana ja Kansallis-Osake-Pankin rahoittamien metsäteollisuusyhtiöiden hallitusammattilaisena.

Sisaruskuvassa 1880-luvulla ovat Viktor ja Ida Lampénin lapset Aleks., Ida (kesk.) ja Sanni. Lampénin-Kilpeläisen arkisto, Kansallisarkisto.

NÄLKÄÄ PAKOON JA ELÄMÄÄ ETSIMÄÄN PIETARIIN

SUKU LINTILÄN TALOSTA LAMMILTA

Aleks. Lampén syntyi sananmukaisesti tiettomien taipaleiden takana, kaukana Venäjän Belozerskin Scholan kylässä, 20. heinäkuuta 1879. Hänen vanhempansa olivat tehneet pitkän matkan Etelä-Hämeestä Pietarin kautta Valkeajärveen (ven. Beloozero) laskevan Scholajoen rannalle. Viktor Aataminpoika Lampén (1845–1902) ja Ida Kristina Filander (1846–1896) olivat kotoisin Lammin pitäjästä. He muuttivat suurten nälkävuosien aikana Pietariin, jossa oli tarjolla ruokaa ja töitä. Ida Filander saapui Pietariin 1866 ja Viktor Lampén seuraavana vuonna.

Suomen suuriruhtinaskunta oli tuolloin autonominen osa Venäjän keisarikuntaa. Maamme historiassa vuodet 1866–1868 tunnetaan suurina nälkävuosina. Nälkäkatastrofin juuret kulminoituivat 1800-luvun ensimmäisten vuosikymmenten väestönkasvuun sekä huonoihin satovuosiin. Suomen väkiluku kasvoi 1810-luvun puolivälistä 1860-luvun puoliväliin mennessä 1,7-kertaiseksi. Hämeessä kasvu oli noin puolitoistakertainen. Voimakas väkimäärän lisääntyminen koetteli maatalouden kestävyyttä. Lisääntyneen joukon ruokkiminen edellytti maataloudessa rakenteellisia muutoksia. Viljan, perunan ja juuresten tuotannon lisäämisessä ainoaksi keinoksi jäi peltoalan raivaaminen, mutta sekään ei riittänyt, sillä väkiluvun kasvun perässä oli vaikea pysytellä.¹ Viljan tuonti oli tuohon aikaan vielä vähäistä. Rautatie Pietariin avasi Venäjän vilja-aitat suomalaisille vasta vuonna 1870.

Heikot satovuodet alkoivat vuonna 1856 ja jatkuivat 12 vuotta peräjälkeen. Ensimmäiset ongelmat elintarvikkeiden saannissa ilmenivät vuonna 1862, jolloin kato koetteli Pohjois- ja Keski-Suomea. Parissa kolmessa vuodessa

satovaikeudet levisivät kohti eteläistä Suomea. Häme oli 1800-luvun puolivälissä Suomen vauraimpia seutuja, mutta se joutui kärsimään 1860-luvun katovuosista jopa eniten koko maassa. Ohran ja rukiin sadot tuhosivat suurelta osin halla, ja saatu vilja oli ravintoarvoltaan alhaista. Sama koski perunaa ja juurikasveja, jotka varsinkin satokaudella 1866 mätänivät pelloille kylmän ja sateisen kesän vuoksi. Karjanrehusta oli huutava pula.

Valtiovalta säännösti viljan tuontia korkeilla tullimaksuilla. Katovuosien aikana tuontiviljan hinta kohosi niin korkealle, että kansalla ei ollut mahdollisuutta ostaa sitä. Ruoan puute ajoi ihmiset maantielle kerjäämään ruokaa selviytyäkseen. Kerjäläisten mukana kulkeutuivat tartuntataudit. Lammien kuolleisuus olikin vuonna 1867 poikkeuksellisen korkea verrattuna normaaleihin vuosiin. Ruokakasvien ohella Lammilla kuitukasvien, pellavan ja hampun, viljely oli tärkeä osa maatalouden tulonlähteitä, ja varsinkin pellavan ansiosta pitäjän kuolleisuusluvut jäivät ympäristökuntia alhaisemmiksi. Silti Aleks. Lampénin vanhempien kotisedulla saatiin kouriintuntuvasti kokea nälkävuosien puute ja kurjuus sen kaikessa raakuudessaan.²

Nuoret lähtivät etsimään parempaa tulevaisuutta lähikaupunkeja kauem-paa. Keisarikunnan pääkaupungista Pietarista oli kasvanut Luoteis-Euroopan jättiläinen, jolle ei löytynyt vertaista. Jo perustamisestaan lähtien kaupungin väestöön oli kuulunut suomalaisia.³ Suomen suuriruhtinaskunnasta muuttivat 1800-luvulla tuhansia ihmisiä leveämmän leivän perässä Aunuksen ja Pietarin kuvernementteihin.⁴ Teollistuva suurkaupunki, Suomea paremmat palkat sekä mahdollisuudet edetä työuralla vetivät puoleensa nuoria ihmisiä. Pietarissa oli imua.

Suhteellisen joustavan lainsäädännön ansiosta matkustaminen Pietariin ja muualle Venäjälle oli helppoa. Käytännössä se ei ollut sen kummempaa kuin minkä tahansa lääninrajan ylittäminen, kunhan vain taskussa oli maaherralta haettu matkapassi. Oleskelu Pietarissa perustui säätyläisyyden perusteella kahdenlaisiin passeihin. ”Työätekevillä ja palvelevilla” piti olla maaherran matkapassi, joka oli vaihdettava Pietarin passiviraston myöntämään venäjänkieliseen oleskelupassiin. Sen sijaan säätyläisille riitti matkapassi, joka oli näytettävä passivirastossa.⁵

Viktor Lampénille ja Ida Filanderille muutto Pietariin ei ollut mikään hyppy tuntemattomaan. Heidän tiensä itään kulki Tampereen kautta. Tampereelta

[illegible]

Pyhän Marian seurakunnan rippikirja. Lampénin perhe merkitty muuttaneeksi pois seurakunnasta 11.4.1890. My Heritage -verkkopalvelu.

pääsi muutamassa tunnissa junalla Helsinkiin, josta laiva vei heidät molemmat suoraan keisarikunnan pääkaupungin ytimeen. Junayhteys Helsingin ja Pietarin välillä avattiin muutama vuosi heidän kaupunkiin muuttonsa jälkeen. Vaikka suomalaisista siirtolaisista vain murto-osa oli lähtöisin Hämeen läänistä, kummallakin oli Pietarissa lähisukua jo valmiiksi. Hämeenlinnasta, Lammilta ja Tuuloksesta saapuneita ihmisiä eli ja asui samassa suomalais-yhteisössä useita kymmeniä.⁶

Viktor Lampén oli syntyisin Lammin Kaitalan kylän Lintilän talosta, jota kutsuttiin pitkät ajat Ylös-Kaitalan taloksi. Aleks. Lampénin sisarentytät, kirjailija ja teologi Irja Kilpeläinen, kirjoittaa sukutrilogiansa ensimmäisessä osassa *Tuuli käy hänen ylitseen*, että kyseessä oli ratsutila, jonka isännistä suuri osa oli nimismiehiä tai ratsumiehiä. Kolmessa polvessa talossa oli asunut Lind-nimisiä nimismiehiä, joiden mukaan taloa alettiin kutsua Lintiläksi. Vuonna 1786 Lintilä muuttui talonpoikaistilaksi. Maatila sijaitsee edelleen

Lahti–Tampere-valtatien varrella, neljän kilometrin päässä Lammin kirkonkylältä Hämeenlinnan suuntaan.⁷

Monilapsisen perheen vesana Aleks. Lampénin isällä ei ollut tulevaisuutta kotitilallaan.⁸ Viktor Lampén lähti 17-vuotiaana Hämeenlinnaan kelloseppä Ahlstrandin oppilaaksi.⁹ Ala ei kuitenkaan kiinnostanut häntä. Jo vuoden kuluttua, keväällä 1863, hän hakeutui töihin Tampereelle¹⁰ Finlaysonin tehtaalle, jossa hän hankki valurin ammatin. Viktor Lampén päätyi Venäjälle osittain sattumalta, sillä hän oli suunnitellut muuttavansa Helsinkiin. Hänen tarkoituksenaan oli siirtyä töihin työnantajansa, Tampereen pellavatehtaan ja konepajan omistajan Adolf Törngrenin, perustamalle Hietalahden kuiva-telakalle ja konepajalle. Hän oli jopa hankkinut muuttokirjan Helsinkiin lähtöä varten. Toisin kävi. Viktor Lampén päättikin hypätä laivaan ja matkustaa sisarensa Matildan kanssa Pietariin, jossa asui jo heidän Adolf-veljensä. Sisarusten perässä Pietariin tulivat vielä nuorimmat veljet Otto ja Rikhard.

Viktor Lampén meni töihin Nobelin kivääritehtaan valimolle, jossa oli paljon muitakin suomalaisia.¹¹ Nobelin yhtiöt saivat alkunsa, kun toimituaan ensiksi Turussa Immanuel Nobel perusti vuonna 1842 konepajan Pietariin. Krimin sodan aikana, pääasiassa aseiden ja miinojen valmistuksen ansiosta, konepaja laajeni huomattavasti. Nobelin palkkalistoilla oli tuolloin parhaimmillaan yli tuhat henkeä. Yritys teki vararikon vuonna 1859, mutta perustajan pojat aloittivat toiminnan uudelleen vuonna 1862. Uusi Pietarin-konepaja erikoistui aseisiin, pyöriin ja akseleihin. Nobel-yhtiöllä oli jatkuvasti vaikeuksia työvoiman saannin kanssa. Niinpä tehtaille rekrytoitiin runsaasti työväkeä Suomesta ja Ruotsista. Ammattitaitoisista valimotyöntekijöistä oli suoranainen pula.¹²

Aleks. Lampénin äidin isoisä Johan Isak Filander (1796–1848) oli Raumalta Hämeeseen muuttanut entinen merimies. Hän elätti itsensä ja perheensä sekalaisissa ammateissa. Äidin äiti Leena Stiina Filander (1803–1861), o.s. Berg, oli kotoisin Porvoosta ja syntyjään ruotsinkielinen. Johan Filander kuoli suhteellisen nuorena perheen asuessa Helsingin pitäjässä, Vantaanjoen varrella. Leena Stiina Filander sai miehensä kuoltua palveluspaikan alustalaisena Lammin Kurkijärven kartanosta, jossa hän oli ollut töissä aikaisemminkin. Hän muutti yksinhuoltajana kahden nuorimman tyttärensä,

viisivuotiaan Aurora Cuningundan ja kaksivuotiaan Ida Kristinan, kanssa kartanon pihapiiriin palvelusväelle tarkoitettuun asumukseen.¹³

Äitinsä kuoleman jälkeen Ida Kristina Filander joutui lähtemään vain 16-vuotiaana töihin pumpulitehtaaseen Tampereelle, jonne oli muuttanut hänen Aurora-sisarensa. Auroran mentyä naimisiin ja muutettua pois Tampereelta Ida Kristina päätti matkustaa yksin 19-vuotiaana nuorena neitona Pietariin. Sinne hänet kutsui hänen lähes 20 vuotta vanhempi sisarensa Maria Bereshnova, joka oli asettunut kaupunkiin pikkusiskon ollessa vasta nelivuotias. Maria oli nuoremmalle sisarelleen liki vieras ihminen, olihan hänen nimensäkin venäläinen. Hän otti kuitenkin kuopuksen lempeästi vastaan.¹⁴ Pietarissa Ida Kristina Filander työskenteli aluksi erään venäläisen ruhtinasperheen suuressa talossa sisäkkönä. Työpaikan hankki hänelle Maria-sisar. Parin vuoden kuluttua hän sai paikan rikkaassa saksalaisessa Müllerin perheessä, joka asui Nevski Prospektilla lähellä Amiraliteettia. Alkujaan ruotsinkielinen rouva Müller palkkasi Idan, koska nuori neiti puhui ruotsia.¹⁵

SUOMALAISTEN MUUTTOLIIKE PIETARIIN VILKASTA

Suomalaisia asui 1800-luvulla hajallaan eri puolilla valtavaa keisarikuntaa. Suomalaisilla oli yhteyksiä Venäjän kaukaisimpiinkin osiin, aina ”Ahvenanmaan saarista Sitkaan asti”, kuten Zachris Topelius kirjoitti.¹⁶ Suomalaisten massamuutto keskittyi rajan läheisyyteen sekä erityisesti Pietariin ja sen lähialueille. Eri puolille Venäjää oli kuitenkin syntynyt luterilaisia seurakuntia, joiden jäsenet olivat suurimmaksi osaksi tai pelkästään suomen- tai ruotsinkielisiä. Osa suomalaisista liittyi myös saksalaiseen seurakuntiin. Sen sijaan Suomesta tulleilla ortodoksilla ei ollut Pietarissa omaa seurakuntaa ja he liittyivät Venäjän ortodoksiseen kirkkoon.¹⁷

Suomalaisväestöä siirtyi Pietariin ennen kaikkea maan itäisistä osista. Siirtolaisuus oli sitä suurempaa mitä lähempänä Venäjää lähtöpaikkakunta sijaitsi. Viipurin, Mikkelin ja Kuopion läänien osuus 1860-luvun muuttoliikkeestä oli yli puolet. Sieltä oli hyvät kulkuyhteydet Laatokan yli ja pitkin maanteitä kohti Pietaria. Lisäksi valoisampaa tulevaisuutta kaipaavaa työikäistä väkeä tuli Uudeltamaalta. Joka kuudes muuttanut saapui suoraan

Helsingistä.¹⁸ Pietarissa oli vuonna 1869 arviolta runsaat 17 000 Suomessa syntynyttä kansalaista. Se oli samalla Venäjän keisarikunnan ylivoimaisesti suomenkielisin kaupunki, jossa ei vallinnut ruotsinkielisten poliittinen ja kulttuurinen hegemonia, kuten Suomen kaupungeissa.¹⁹ Pietari oli ennen kaikkea kansainvälinen kaupunki, jossa suomalaiset ja lähtökohdiltaan talonpoikaiset nuoret pystyivät aloittamaan elämänsä ja työuransa vapaampina kuin kotimaassaan.

Käsityöammattien ohella suomalaisia sijoittui Pietarissa kehittyneimmän teollisuuden palvelukseen. Pietarin varhainen tekstiiliteollisuus, konepajat ja metalliverstaat sekä myöhemmin sähkötarvikkeiden ja -laitteiden valmistus olivat Venäjän keisarikunnan johtavia teollisuudenaloja. Miespuolisista suomalaisista yli 80 prosenttia kuului käsityö- ja teollisuusammatteihin.²⁰

Suomalaisia on täällä joka läänistä ja kaupungista. (...) Nuorisoa kumpaisestakin sukupuolesta hylkää talonpojan palveluksen ja maanviljelystyön ja lähtewät Pietariin. (...) Miespuolien tarkoitus on ruweta oppiin, kukin halunsa mukaiseen ammattiin, toiset taas rupeawat työmiehiksi, mistä waan työtä saawat. Naiset taas rupeawat palvelukseen, kumminkin ensi aluksi. (Sanomia Turusta 1879)²¹

Vuonna 1869 neljännes kaikista Suomen suuriruhtinaskunnan alamaisista asui Pietarissa Kazanskajan ja Spasskajan kaupunginosissa lähellä keskustaa. Kazanskajassa, joka sijaitsi suomalaisen ja ruotsalaisen kirkon sekä passi-viraston välisellä alueella molemmin puolin Nevski Prospektia, oli asunut suomalaisia kaupungin ensimmäisistä vuosikymmenistä lähtien. Alueella sijaitsivat lisäksi seurakuntien pappilat, koulut ja hyväntekeväisyyslaitokset sekä Suomalainen kirjakauppa.²² Sen sijaan suomalaisille tärkeät työpaikat, kuten Nobelin ja Lessnerin konepajat ja Suomen asema, olivat ns. Viipurin kaupunginosassa Nevajoen pohjoispuolella.²³

Viktor Lampénin nuoremmat veljet asettuivat Pietariin saavuttuaan asumaan isoveljensä kanssa samaan taloon Kazanskaja-kadulle, joka sijaitsee suuren Kazanin katedraalin takana. Ida Kristina Filander tiesi Viktor Lampénin ja tämän veljet jo kotipitäjästään. Irja Kilpeläinen kertoo sukukronikassaan tarinaa, jonka mukaan Aleks. Lampénin vanhemmat olisivat jopa tavanneet

toisensa ensi kerran ennen Pietariin tuloa. Mieliin painunut kohtaaminen olisi tapahtunut vapaa-ajalla kirjastossa heidän työskennellessään samaan aikaan Finlaysonilla Tampereella.²⁴

Joka tapauksessa Lammilta Pietariin muuttaneet nuoret kävivät vapaa-aikoinaan yhteisissä iltamissa ja tanssiaisissa. Suomalaisia kokoontui pyhäisin sankoin joukoin jumalanpalveluksen jälkeen Pyhän Marian suomalaisen kirkon edustalle tapaamaan toisiaan ja vaihtamaan kuulumisia.²⁵ Vaikka Ida Kristina Filander kuului ruotsalaiseen seurakuntaan ja Viktor Lampén suomalaiseen, heidän tiensä johtivat väistämättä yhteen tuttujen porukoiden kanssa vietetyissä riennoissa. Nuoripari vihittiin ruotsalaisessa Pyhän Katariinan kirkossa Pietarissa 30.5.1872.

Lampénin perheen esikoinen, isänsä mukaan nimensä saanut Viktor, syntyi toukokuussa 1873 keskosena. Hän menehtyi seuraavana talvena alle vuoden ikäisenä. Sisaruksista seuraava, Ida Matilda, syntyi maaliskuussa 1875 Pietarissa.²⁶

ASKEL KOHTI TUNTEMATONTA

Keväällä 1875 Viktor Lampén kuuli Äänisen eteläpuolella sijaitsevan Belozerskin kaupungin tienoilla olleista työpaikoista. Tarjolla oli teollista työtä ruukeissa, kivilouhoksissa ja Vytegran kanavan rannoille perustetuilla sahoilla. Valkeajärveen laskevan Kousajoen ja Annenskoin välisellä alueella toimi 1800-luvun lopulla seitsemän lautasahaa. Eräs venäläinen ruhtinas oli rakennuttanut tehtaan Scholajoen mutkaan, muutaman kymmenen kilometrin päähän Belozerskin kaupungista. Alueelle oli pystytetty sahan ohella konepaja ja mylly, joten hän tarvitsi työmiehiä vastaamaan sen toiminnasta.²⁷

Lampénit lähtivät lokakuun lopulla 1876 pitkälle matkalleen kohti uusia elämänhaasteita. Nuoremparain laivamatka kulki 1800-luvun alussa rakennettua Marian kanavaa pitkin. Laatokan, Äänisen kautta matka jatkui Belozerskiin saakka.²⁸ Marian kanava oli 1800-luvulla yksi Venäjän tärkeimmistä kuljetus-reiteistä. Jokien ja kanavien yhdistämä vesireitti johti Suomenlahdelta aina Moskovaan ja Volgalle asti.

He asettuivat aluksi asumaan Belozerskin kestikievariin, josta Viktor Lampén teki yksin pitkiä työmatkoja Valkeajärven luoteisnurkassa sijaitsevalle työpaikalleen Scholajoen varteen. He saivat uuden Scholan-kotinsa kuntoon joulukuun 1876. Perheen seuraavat lapset syntyivät Scholassa. Aleksandra syntyi helmikuussa 1877 ja Aleksander kaksi ja puoli vuotta myöhemmin heinäkuussa 1879. Kuopus Maria syntyi vuonna 1881, mutta hän kuoli jo alle kolmivuotiaana vuonna 1884.²⁹

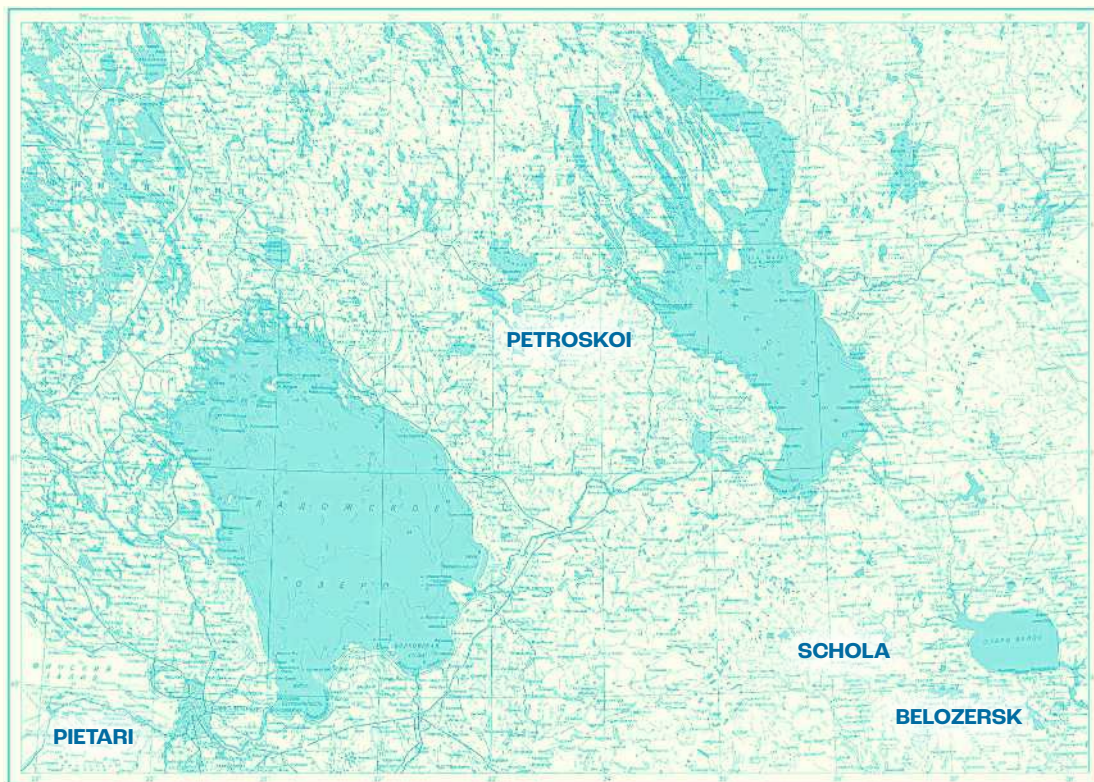
Viktor Lampénin passiin kotipaikaksi merkittiin Petroskoi (ven. Petrozavodsk), mikä johtui siitä, että perhe kuului Petroskoin luterilaiseen seurakuntaan. Sen vuoksi Aleks. Lampénin syntymäpaikaksi on eri lähteissä kirjattu Petroskoi Belozerskin tai Scholan sijaan. Petroskoi ja Belozersk kuuluivat Aunuksen kuvernementtiin, jonka alueella asui useita satoja suomalaisia.³⁰ Luterilaisen seurakunnan papin asemapaikka perustettiin Petroskoihin, jonne rakennettiin oma kirkko vuonna 1873.

Perheen vanhinta lasta Ida Matildaa kutsuttiin aina Idaksi. Aleks. ja Aleksandra saivat nimensä Venäjän keisarin Aleksanteri II:n mukaan. Aleksandralla oli monta lempinimeä: Sandra, Sanni, Sasu ja hämäläisittäin Siukku. Hän oli joskus myös Sascha tai Shura. Aleks. oli joskus Santeri, mutta

useimmin hän oli pelkkä Alek tai Veikko. Sisaret käyttivät hänestä myös nimiä Aleko, jonka he lausuivat Aleku, sekä ”äidin Mörrä”.³¹

Scholan sahan toiminnasta vastasi suomalainen Ferdinand Wahrman, joka samalla toimi tehtaan yhteydessä olleen konepajan ja myllyn teknillisenä johtajana. Wahrman oli syntynyt Savon ja Karjalan rajalta Kesälahdelta. Hän oli suorittanut tutkinnon Helsingin Polyteknillisessä koulussa vuonna 1872.³²

Viktor Lampén teki alun perin työsopimuksen tehtaan valurina, mutta varsin pian hänet korotettiin työnjohtajaksi. Wahrmanista ja tämän nuoresta venäläissyntyisestä vaimosta Katjasta (Jekaterina) muodostui Lampéneille läheisiä. He olivat keskenään kirjeysteydessä ja tapasivat toisiaan Suomessa vielä Lampénien Scholasta lähdön jälkeenkin.

Aleks. Lampén syntyi pienessä Scholajoen varren kylässä, joka sijaitsee yli 400 kilometriä Pietarista itään.

Kotka. Norskan saha ja selluloosatehdas.
Norska sågen och cellulosafabriken.

Kuvassa taustalla sijaitsevan Norskan sahan perusti Kotkansaareen norjalainen Hans Gutzeit vuonna 1872. Elinkeinoelämän keskusarkisto ELKA.

Wahrman ylensi Viktor Lampénin työnjohtajasta puiden ostajaksi. Hän kävi tekemässä metsäkauppoja, tilaamassa tukkeja ja hoitamassa niiden kuljetuksia. Samalla hän toimi tehtaan kirjanpitäjänä. Alkuaikoina hän teki matkoja lähikyliin. Kun tehtaan omistanut ruhtinas sai kuulla Lampénin hoitavan työnsä hyvin, sai hän tehtäväksi matkustaa kauemmaksi, aina Tihvinään, Tveriin ja Petroskoihin asti.³³

Hämäläisistä agraaritaustoistaan huolimatta Lampénit olivat kielitaitoisia. Perheen kotona käytettiin suomea. Äiti Ida Kristina puhui ja kirjoitti suomen ja ruotsin lisäksi venäjää sekä ymmärsi saksaa. Isä Viktor osasi myös venäjää. Kotona äiti opetti lapsilleen lukemista ja kirjoittamista, isä laskemista.³⁴ Viktor Lampén oli luonteeltaan kiivas ja kasvattajana ankara. Hän piti lapsensa kurissa ja nuhteessa, eikä kasvatuksessa remmin käyttöä säästely.³⁵

Lampénit seurasivat aikaansa. He lukivat maailman ja kotimaan tapahtumista sanomalehdistä, muun muassa Pietarissa ilmestyneestä suomenkielisestä *Pietarin Lehdestä*. Vuonna 1877 perustettiin Petroskoihin sanomalehtiyhtiö,

jossa oli suomalaisia osakkaita. Yhtiö tilasi suomalaisia ja Pietarissa ilmestyneitä suomenkielisiä sanoma- ja aikakauslehtiä, jotka tulivat Scholaan asti. Maaliskuussa 15. päivänä 1883 tehdystä keisari Aleksanteri II:n murhasta Lampénit saivat lukea Wahrmanin tilaamasta *Uudesta Suomettaresta*.³⁶

SCHOLASTA NORSKAN SAHALLE KOTKAAN

Vuoden 1884 lopulla Viktor Lampén sai työtarjoituksen Volgan varrelta, Moskovon eteläpuolelta, jonne haettiin pätevää suomalaista tehtaanjohtajaa. He olivat asuneet Scholassa yli kahdeksan vuotta. Uudella paikkakunnalla oli tarjolla iso asunto, suomalaisia perheitä ja koulu, mutta työpaikan vastaanottaminen olisi tarkoittanut muuttoa yhä syvemmälle Venäjälle.³⁷

Vuodenvaihteessa koko perhe sairastui yskään ja kuumeeseen, johon pienin lapsista, Maria, kuoli. Lapsen hautaaminen osoittautui vaikeaksi, sillä Belozerskissa ei ollut luterilaista hautausmaata, joten hautaamisen piti tapahtua kaukana Vytegrassa. Viktor Lampénille lapsen hautausmatkasta keskellä talvea muodostui raskas kokemus. Nuorimman lapsen menettämisen jälkeen vanhemmat kokivat uskonnollisen herätyksen.³⁸

Maria-tyttären kuolema muutti Viktor ja Ida Kristina Lampénin suunnitelmia. He päättivät palata Suomeen. Ferdinand Wahrman oli ollut ennen Scholaan saapumistaan rakentamassa Sunilan tehtaita Kotkan kupeeseen. Sahateollisuus oli alkanut kukoistaa Kotkassa 1870-luvulla. Lyhyessä ajassa toistensa kanssa melkein viereen rakennettiin kaikkiaan yhdeksän sahaa. Niiden ympärille syntyi muutakin teollisuutta. Kotkan kaupunki perustettiin senaatin päätöksellä vuonna 1878.

Wahrman järjesti Viktor Lampénille työpaikan Hans Gutzeitin perustamalta Norskan eli Norjan sahalta, joka sijaitsi Kotkansaaressa. Kotka oli tuohon aikaan vielä pieni kyläpahanen, jossa ei ollut riittävästi työväkeä sahalaistosten tarpeisiin. Ja eipä aikaakaan, kun perhe pakkasi tavaransa kahteen rekeen ja aloitti pitkän muuttotähtänsä.³⁹

Vaikka Viktor Lampénilla oli venäläinen passi, koko perheen paluumuutto oli kotipaikkaoikeuden kannalta mahdollista. Vuonna 1848 säädetyt Venäjän kansallisuuslain perusteella Suomen suuriruhtinaskunnasta muuttaneiden